

Лекція №4. Закони теплового випромінювання

78. Теплове випромінювання. Абсолютно чорне тіло.

Закон Кірхгофа. Закон Стефана-Больцмана

Тіла, нагріті до досить високої температури, набувають здатності світитися. Наприклад, розпечені тверді і рідкі тіла випромінюють біле світло, яке має суцільний спектр частот. Із зниженням температури тіла не лише зменшується інтенсивність його випромінювання, а й змінюється спектр випромінювання. У ньому дедалі більше переважають довгі хвилі (червоні та інфрачервоні). При подальшому охолодженні тіло взагалі припиняє випромінювати видиме світло – воно випромінює невидимі оком інфрачервоні промені.

Свічення тіл, зумовлене нагріванням, називається тепловим (температурним) випромінюванням.

Теплове випромінювання є найпоширенішим у природі і здійснюється за рахунок енергії теплового руху атомів і молекул речовини, тобто за рахунок внутрішньої енергії і тому залежить від температури речовини.

Введемо поняття, які характеризують теплове випромінювання і поглинання тіл.

Кількість R_T енергії, що випромінюється з 1 м^2 поверхні тіла за 1 с по всіх довжинах хвиль, називається інтегральною випромінювальною здатністю, або енергетичною світністю тіла.

Дослідження показують, що енергія випромінювання розподіляється між всіма частотами хвиль, які випромінюються нагрітим тілом.

Кількісною характеристикою теплового випромінювання є випромінювальна здатність тіла, яка числова дорівнює потужності випромінювання в одиниці площі поверхні цього тіла в одиничному інтервалі частот:

$$r_{\nu,T} = \frac{dW_{\nu,\nu+d\nu}^e}{d\nu},$$

де $dW_{\nu,\nu+d\nu}^e$ – енергія електромагнітного випромінювання, що випромінюється за одиницю часу з одиниці площі поверхні тіла в інтервалі частот від ν до $\nu+d\nu$.

Випромінювальна здатність може бути зображена і як функція довжини хвилі, причому

$$r_{\lambda,T} = \frac{c}{\lambda^2} r_{\nu,T}.$$

Інтегральна випромінювальна здатність R_T тіла зв'язана з випромінювальною здатністю $r_{\nu,T}$ співвідношенням:

$$R_T = \int_0^{\infty} r_{\nu,T} d\nu.$$

Усі тіла тією чи іншою мірою поглинають енергію електромагнітних хвиль, які падають на них.

Поглинальна здатність тіла A_T дорівнює відношенню енергії, то поглинається тілом за одиницю часу одиницею площі, до енергії, що падає на тіло при даній температурі.

Спектральна поглинальна здатність тіла $a_{\nu,T}$ показує, яка частина енергії $dW_{\nu,\nu+d\nu}$ доставляється за одиницю часу на одиницю поверхні тіла електромагнітними хвилями з частотами від ν до $\nu+d\nu$, які падають на неї, поглинаються тілом:

$$a_{\nu,T} = \frac{dW_{\nu,\nu+d\nu}^n}{dW_{\nu,\nu+d\nu}}.$$

Поглинажна здатність $a_{\nu,T}$ – величина безрозмірна.

Досліди показують, що випромінювальна здатність $r_{\nu,T}$ і поглинальна $a_{\nu,T}$ тіла залежать від частоти ν хвиль, які відповідно випромінюються або поглинаються, температури тіла, його хімічного складу і стану поверхні.

Тіло, яке здатне поглинати повністю при будь-якій температурі всю енергію електромагнітних хвиль, які падають на нього, незалежно від їх частоти, називається абсолютно чорним.

Отже, поглинальна здатність абсолютно чорного тіла дорівнює одиниці: $a_{\nu,T} = 1$ для всіх частот і температур.

Випромінювальну здатність абсолютно чорного тіла позначимо $r_{\nu,T}^*$. Вона залежить тільки від частоти ν і абсолютної температури тіла T .

Найдосконалішою моделлю абсолютно чорного тіла може бути невеликий отвір O в непрозорій стінці замкненої порожнини, внутрішня поверхня якої зачорнена. Світло, яке потрапляє всередину порожнини через отвір O , багаторазово відбивається від стінок порожнини, перш ніж вийти з порожнини назад. При кожному відбиванні енергія світла частково поглинається стінками. Тому незалежно від матеріалу стінок інтенсивність світла, яке виходить з порожнини через отвір O , у багато разів менша за інтенсивність первинного світла, яке падає ззовні.

Поряд з поняттям абсолютно чорного тіла використовують поняття *сірого тіла*.

Сіре тіло – тіло, поглинальна здатність якого менша від одиниці, але однакова для всіх частот і залежить лише від температури, матеріалу і стану поверхні тіла:

$$a_{\nu,T}^c = \text{const} < 1.$$

Кірхгоф, спираючись на закони термодинаміки й аналізуючи умови рівноважного випромінювання в ізольованій системі тіл, встановив кількісний зв'язок між випромінювальною здатністю тіла і його поглинальною здатністю.

Закон Кірхгофа:

відношення випромінювальної здатності тіла до його поглинальної здатності не залежить від матеріалу тіла; воно є для всіх тіл універсальною функцією частоти ν і температури T :

$$\frac{r_{\nu,T}}{a_{\nu,T}} = r_{\nu,T}^*.$$

Для абсолютно чорного тіла $a_{\nu,T}^c = 1$, тому $r_{\nu,T}^* = r_{\nu,T}$, тобто універсальна функція Кірхгофа $r_{\nu,T}^*$, є не що інше, як випромінювальна здатність абсолютно чорного тіла.

Для довільного тіла $a_{\nu,T} < 1$ і тому в довільній області спектра $r_{\nu,T}^* < r_{\nu,T}$.

Якщо тіло не поглинає електромагнітні хвилі якоїсь частоти, то воно їх і не випромінює, оскільки при $a_{\nu,T} = 0$, $r_{\nu,T} = 0$.

Використовуючи закон Кірхгофа, виразу для інтегральної випромінювальної здатності можна надати вигляду:

$$R_T = \int_0^{\infty} a_{\nu,T} r_{\nu,T}^* d\nu.$$

Для сірого тіла

$$R_T^c = a_{\nu,T}^c \int_0^{\infty} r_{\nu,T}^* d\nu = a_{\nu,T}^c R_T^*,$$

де $R_T^* = A_T \int_0^{\infty} r_{\nu,T}^* d\nu$ – інтегральна випромінювальна здатність абсолютно чорного тіла,

яке залежить лише від абсолютної температури T .

У 1884р. Л. Больцман, застосувавши термодинамічний метод для дослідження чорного випромінювання, теоретично показав, що

інтегральна випромінювальна здатність абсолютно чорного тіла пропорційна четвертому степеню його абсолютної температури.

$$R_T^* = \sigma T^4.$$

Цей закон називають **законом Стефана-Больцмана**, бо Д. Стефан на основі експериментальних даних дійшов аналогічного висновку. Але Д. Стефан помилково вважав, що інтегральна випромінювальна здатність будь-якого тіла також пропорційна четвертому степеню його абсолютної температури.

Коефіцієнт пропорційності σ – стала **Стефана-Больцмана**. Внаслідок численних експериментів знайдено, що

$$\sigma = 5,67 \cdot 10^{-8} \frac{Вт}{м^2 K^4}.$$

Енергія, яка випромінюється за час t абсолютно чорним тілом з поверхні S при постійній температурі T , дорівнює:

$$W = \sigma T^4 St.$$

79. Розподіл енергії в спектрі абсолютно чорного тіла.

Закон зміщення Віна

Розподіл енергії в спектрі випромінювання абсолютно чорного тіла вивчено експериментально до кінця XVIII ст. В ролі абсолютно чорного тіла використовували порожнину з малим отвором, а також вугілля.

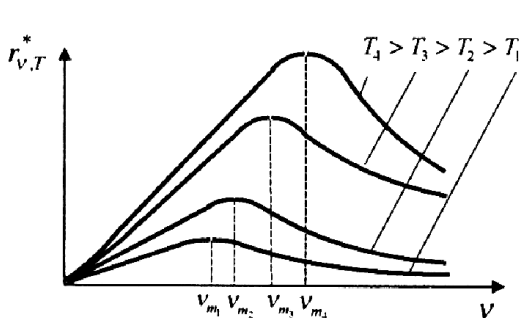

Рис. 122

Експерименти показали, що залежність $r_{v,T}^*$ від частоти ν при різних температурах T абсолютно чорного тіла має вигляд, зображений на рис. 100.

При малих частотах $r_{v,T}^* \sim \nu^2 T$, а в області великих частот залежність $r_{v,T}^*$ від частот має вигляд

$$r_{v,T}^* \sim \nu^3 e^{-\frac{a_1 \nu}{T}}, \text{ де } a_1 - \text{сталий коефіцієнт, } [a_1] = K \cdot c.$$

Цю залежність встановив В. Він.

Існування на кожній кривій більш або менш чітко вираженого максимуму свідчить про те, що енергія випромінювання абсолютно чорного тіла розподілена по його спектрі нерівномірно: абсолютно чорне тіло майже не випромінює енергії в області дуже малих і дуже великих частот. З підвищенням температури тіла максимум $r_{v,T}^*$ зміщується в область великих частот.

Площа, обмежена кривою залежності $r_{v,T}^*$ від ν і віссю абсцис, пропорційна до інтегральної випромінювальної здатності R_T^* абсолютно чорного тіла. Тому за законом Стефана-Больцмана вона зростає пропорційно до T^4 .

Використовуючи закони термодинаміки і електродинаміки, В. Він у 1893 р. встановив характер залежності випромінювальної здатності абсолютно чорного тіла $r_{v,T}^*$ від частоти і температури. Було встановлено, що величина $r_{v,T}^*$ прямо пропорційна кубу частоти і є функцією відношення ν/T , тобто

$$r_{v,T}^* = \nu^3 f\left(\frac{\nu}{T}\right),$$

де $f(\nu/T)$ – функція відношення частоти випромінювання абсолютно чорного тіла до його температури. Віну не вдалося теоретично встановити вигляд функції $f(\nu/T)$. Закон Віна дав змогу досягнути ряд важливих результатів.

Із закону Віна можна знайти залежність від температури частоти ν_m , яка відповідає максимальному значенню випромінювальної здатності $r_{\nu,T}^*$ абсолютно чорного тіла.

Закон зміщення Віна:

частота, яка відповідає максимальному значенню випромінювальної здатності $r_{\nu,T}^*$ абсолютно чорного тіла, прямо пропорційна його абсолютній температурі:

$$\nu_m = b_1 T .$$

Закон зміщення Віна записують і в дещо іншій формі, розглядаючи максимум випромінювальної здатності абсолютно чорного тіла $r_{\nu,T}^*$, віднесеної до інтервалу $d\lambda$ довжин хвиль (у вакуумі).

Закон зміщення Віна:

довжина хвилі λ_m , яка відповідає максимальному значенню випромінювальної здатності $r_{\nu,T}^*$ абсолютно чорного тіла, обернено пропорційна його температурі:

$$\lambda_m = \frac{b}{T} .$$

Із закону Віна видно, що при зниженні температури чорного тіла максимум і енергії його випромінювання зміщується в область великих довжин хвиль.

Значення максимуму випромінювальної здатності $r_{\nu,T}^*$ абсолютно чорного тіла пропорційне п'ятому степеню його абсолютної температури:

$$(r_{\lambda,T}^*)_{\max} = b_2 T^5 ,$$

де $b_2 = 1,29 \cdot 10^{-5} \frac{\text{Вт}}{\text{м}^3 \text{К}^5} .$